

Psychological investigation of Bahram Gur (in the stories of the treacherous minister and fetneh) based on the theory of Eric Berne

Mohammad Karimi¹ | Reza Borzoiy² | Ata Shakerian³

1. Ph.D. Student, Department of Persian Language and Literature, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran. E-mail: karimi1353m@gmail.com
2. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran. E-mail: Reza.Borzoiy@iau.ac.ir
3. Assistant Professor, Counseling Department, Sanandaj Branch, Islamic Azad University, Sanandaj, Iran. E-mail: ashaker@iausdj.ac.ir

---

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 18 October 2023

Received in revised form:
03 January 2024

Accepted: 10 January 2024

Keywords:

Eric Berne,
Bahram Gur,
Now Me,
Transactional Analysis,
Nezami-y-Ganjavi.

ABSTRACT

Eric Burn's theory of mutual behavior analysis provides an image of the psychological structure of personalities in alignment with the communication between people and their internal relationships. By the assistance of this practical theory and considering the deep connection between literature and psychology, it is possible to analyze the characters of the stories of ancient Persian literary texts. Examining these texts based on psychological theories can be the subject of many interdisciplinary researches. Researches like this show the capacity and capabilities of ancient literary texts. Eric Berne's model of mutual behavior analysis is based on the emotional states of "I" (child, parent, and adult). In this essay, the authors have studied the character of Bahram Gur in Ganjavi's Haft Pykar Nezami system in a descriptive-analytical way and using library sources, according to the key concepts (my moods, caresses, mental games, and the chain of relationships). The findings show that Bahram Gur has a dynamic personality and is in the state of "child" with the predominance of "adult" who grows and reaches perfection in the course of life and the process of events. In this system, verbal caresses have a higher frequency than other caresses. Bahram Gur is mostly present in the role of a savior in psychological games, and in the chain of mutual relationships, his connections in the Haft Gonbad and the visit of the Haft Mazloun are complementary and parallel.

Cite this article: Karimi, M., Borzoiy, R., Shakerian, A. (2024). Psychological investigation of Bahram Gur (in the stories of the treacherous minister and fetneh) based on the theory of Eric Berne. *Research of Literary Texts in Iraqi Career*, 4 (4), 145-164.

© The Author(s).

Publisher: Razi
University

DOI: <https://doi.org/10.22126/ltp.2024.9700.1204>

Extended Abstract

Introduction:

Eric Berne's theory of interactional behavior analysis is a type of personality psychology in which different aspects of a personality are examined. This theory provides a picture of the psychological structure of the characters based on the observation and evaluation of the patient's behavior and his interaction with others and based on his emotional states (child, parent, and adult) and considering the connections between people and their internal relationships. In the eyes of Eric Berne, each of my states is an emotional system that carries with it a pattern of thought and behavior. The balance and interaction of these states with each other means; Mental health. This behavior model aims to strengthen the positive parts of behavior and personality and remove the negative parts. Precisely, whenever one of these three dimensions dominates the other parts and does not let them play their role, psychological damage occurs. Eric Berne uses the method of three circles to represent my emotional states and in 1956 via publishing two articles. He comes across introducing this new approach in psychotherapy. The interactive behavior analysis model can be used as an applied theory in the analysis of human behavior in clinical, therapeutic, organizational, developmental psychology, communication, management, personality, relationships and behavior. With the help of this practical theory and considering the deep connection between literature and psychology, it is possible to analyze the characters of the stories in the ancient texts of Persian literature. It can be eye-catchingly observed that that there is a close and two-way relationship between the knowledge of literature and the science of psychology. On the one hand, it is the mental capacity of the writer and the songwriter that one can understand his way of thinking and understand his works better, and on the other hand, the literary work creates a psychological balance in the reader and makes him enjoy the text and the reason for the progress and excellence of thought, as well as leading to the growth of society. So, with a psychological look at ancient Persian literary texts, we can gain a better understanding of them.

Materials and Methods:

The applied method to be integrated is the descriptive-analytical, which is based on the analysis method of results obtained from library studies by collecting information from the analysis method. According to the steps, identifying sources and documents related to the subject, studying, extracting and collecting the required information should be considered. The classification of the sheets and the obtained information, the examination of psychological terms based on the theory of Eric Berne, the analysis, description, interpretation and explanation of the findings, by mentioning the evidence of Nezami-y-Ganjavi's poems and the conclusion, have been done.

Results and Discussion:

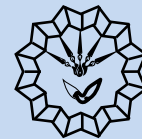

Critics consider it important to pay attention to the science of psychology in the deep understanding of literary works because the power of imagination and the inner states and emotional states of parents, children and adults (thoughts, feelings and behavior) of the writer or poet have a direct and indirect impact on his works. Examining the characters of Ganjavi's military stories from a psychological point of view (Eric Burn's behavioral model of interactional behavior analysis) is a new and innovative topic that can be the subject of many interdisciplinary researches. Reviewing literary texts based on psychological theories is a type of interdisciplinary studies that will increase the scientific ability of researchers, professors and students. Conducting this type of interdisciplinary research will make these sciences more practical. Examining these stories from the perspective of psychology reveals another facet of these works, and introducing the personality dimensions of the heroes of the stories to the readers makes them replace negative and destructive relationships with healthy and constructive ones. The purpose of this essay is to examine "Bahram Gur's character" and show his personality evolution in the stories of the treacherous minister and Fetneh from Haft Pykar Nezami-y-Ganjavi. The authors interpret and analyze the mutual behaviors of the characters of these stories according to the key concepts (my moods, caresses, psychological games, and the chain of relationships) and introduce the reader to their inner characteristics and ask for two questions. First and foremost, Eric's theory of mutual behavior analysis Byrne, which addresses the extent to which the transformation of Bahram Gur's character in the stories of the treacherous minister and Fetneh can be shown. Followed by that, is questioning the outward behavior of Bahram Gur and each of these characters to be rooted in any of the mental and psychological characteristics and sensual states of their parents, children or adults.

Conclusion:

The findings show that the character of Bahram Gur is in the natural and adapted emotional state of a child at the beginning of the Fetneh story, and at the end of the story he is in an adult state. The general nature of Bahram's character in these stories is a child dominated by an adult, who grows and reaches perfection in the course of life and events. As Bahram Gur seeks social status, he organizes caresses with the aim of gaining power. In this system, verbal caresses have a higher frequency than other caresses. He plays in all three roles of victim, savior and oppressor in psychological games, and of course he appears mostly in the role of savior and in the chain of mutual relations, conversations between Bahram and the Iranians and their correspondence and Bahram's communication after seeing the maid in the colonel's house. It is a kind of complementary and parallel relationships, and the mutual relationships at the beginning of the story of Fetneh and Bahram and the relationship between Bahram and Khaqan Chin are of a cross type. In general, the effect of domination is parallel and complementary to relationships, and no angular relationship was seen in the relationships between Bahram and other characters. Bahram's character, in this work, gets closer to evolution and prosperity step by step until he knows his inner and existential capabilities and this knowledge leads to his survival in the minds.

Keywords: Eric Berne, Bahram Gur, Now Me, Transactional Analysis, Nezami-y-Ganjavi.

بررسی روان‌شناختی شخصیت بهرام گور (در داستان‌های وزیر خائن و فتنه) بر اساس نظریهٔ اریک برن

محمد کریمی^۱ | رضا برزویی^۲ | عطا شاکریان^۳

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد سندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سندج، ایران. رایانامه: karimi1353m@gmail.com

۲. نویسندهٔ مسئول، استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد سندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سندج، ایران. رایانامه:

Reza.Borzoiy@iau.ac.ir

۳. استادیار گروه مشاوره، واحد سندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سندج، ایران. رایانامه: ashaker@iausdj.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۲۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۰/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۰

واژه‌های کلیدی:

اریک برن،

بهرام گور،

حالات من،

تحلیل رفتار متقابل،

نظامی گنجوی.

نظریهٔ تحلیل رفتار متقابل اریک برن، با توجه به ارتباطات میان انسان‌ها و روابط درونی آن‌ها تصویری از ساختار روانی شخصیت‌ها ارائه می‌کند. با کمک این نظریهٔ کاربردی و با توجه به ارتباط عمیق میان ادبیات و روان‌شناسی، می‌توان به تجزیه و تحلیل شخصیت‌های داستان‌های متون کهن ادب فارسی پرداخت. بررسی این متون بر اساس نظریه‌های روان‌شناسی، می‌تواند دست‌مایهٔ بسیاری از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای باشد. مدل تحلیل رفتار متقابل اریک برن، بر پایهٔ حالات نفسانی من (کودک، والد و بالغ) بنا شده است. نگارندگان در این جستار، با توجه به مفاهیم کلیدی (حالات من؛ نوازش‌ها، بازی‌های روانی و زنجیرهٔ روابط) به شیوهٔ توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای به بررسی شخصیت بهرام گور، در منظومهٔ هفت پیکر نظامی گنجوی پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که شخصیت بهرام گور در وضعیت کودک با غلبهٔ بالغ است که در مسیر زندگی و روند حوادث رشد می‌کند و به کمال می‌رسد. در این منظومه نوازش‌های کلامی از دیگر نوازش‌ها بسامد بالاتری دارند. بهرام گور در بازی‌های روانی بیشتر در نقش ناجی حضور می‌یابد و در زنجیرهٔ روابط متقابل، ارتباطات او در هفت گنبد و دیدار هفت مظلوم از نوع مکمل و موازی است.

استناد: کریمی، محمد؛ برزویی، رضا؛ شاکریان، عطا (۱۴۰۲). بررسی روان‌شناختی شخصیت بهرام گور (در داستان‌های وزیر خائن و فتنه) بر

اساس نظریهٔ اریک برن. پژوهشنامهٔ متون ادبی دورهٔ عراقی، ۴(۴)، ۱۴۵-۱۶۴.

© نویسنده گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: <https://doi.org/10.22126/ltip.2024.9700.1204>

۱. مقدمه

زیگموند فروید (Sigmund Freud) و کارل گوستاو یونگ (Carl Gustav Jung) از بنیان‌گذاران روان‌کاوی نوین بودند. آلفرد آدلر (Alfred Adler) روان‌شناسی فرد نگر و گوستاو لو بن (Gustave Le Bon) نقش اجتماع را در تحلیل‌های خود، مطرح کردند. اریک فروم، ویکتور فرانکل، سالیوان و اریک برن نیز از این روش استفاده کردند. در این روش نمی‌توان شخصیت را «به تنهایی، یعنی خارج از آنچه بین افراد می‌گذرد، در نظر آورد؛ بنابراین شخصیت هنگامی ظهور می‌کند که آدمی در ارتباط با فرد یا افراد دیگر از خود رفتاری نشان دهد و لازم نیست که حضور داشته یا حتی زنده باشد، بلکه ممکن است قهرمانان داستان‌ها و افسانه‌ها باشند» (سیاسی، ۱۳۷۴: ۲۰۴).

اریک لنارد برن اشتاین (Eric Berne)، در سال (۱۹۴۱) دوره تخصص روان‌شناسی را در آمریکا گذراند و به‌عنوان روان‌پزشک وارد ارتش آمریکا شد. پس از جنگ جهانی دوم در مؤسسه روان‌کاوی سن فرانسیسکو زیر نظر اریک اریکسون (Erik Erikson) به تحصیلاتش ادامه داد. او پس از سال‌ها تحقیق، یک سیستم واحد روان‌پزشکی انسانی و اجتماعی به نام مدل تحلیل رفتار متقابل (Transactional Analysis) را مطرح کرد. نظریه تحلیل رفتار متقابل نوعی روان‌شناسی شخصیت است که اریک برن در آن جنبه‌های مختلف یک شخصیت را بررسی می‌کند. این نظریه بر اساس مشاهده و ارزیابی رفتار بیمار و تعامل او با دیگران بنا نهاده شده‌است. او در سال (۱۹۵۶) با انتشار دو مقاله در روان‌درمانی، این رویکرد جدید را معرفی کرد.

اصول اساسی نظریه تحلیلی رفتار متقابل، حالات جداگانه من (Ego states)، کودک (Child)، والد (paren)، بالغ (Adult)، است. در نگاه او هر کدام از حالات من، یک نظام احساسی هستند که الگوی رفتاری و فکری مربوط به خود را همراه دارند. تعادل و تعامل این حالات با یکدیگر؛ یعنی سلامت روح و روان، اما اگر یکی بر دیگری مسلط شود، شخص دچار آسیب روانی می‌شود.

از مدل تحلیل رفتار متقابل، می‌توان به‌عنوان یک نظریه کاربردی در تجزیه و تحلیل رفتارهای آدمی، در امور بالینی، درمانی، سازمانی، روان‌شناسی رشد، ارتباطات، مدیریت، شخصیت، روابط و رفتار استفاده کرد. همچنین می‌تواند در شناخت شخصیت‌های داستان‌های متون کهن ادب فارسی از جمله داستان‌های نظامی گنجوی، مؤثر و موضوعی تازه و بدیع باشد.

منظومه هفت‌پیکر، چهارمین سروده از پنج گنج نظامی گنجوی است که شرح داستان زندگی بهرام ساسانی است. بهرام گور برای او نماینده انسان کامل و آرمانی دنیای ذهنی‌اش محسوب می‌شود. «این

داستان‌های مرموز ساخته خیال و پرورده اندیشه غیب است که با نهایت استادی موضوع انسان و جامعه را از تمام جهات مادی و معنوی آن دو در حلقه قدرت اعتقادات درونی و مادرزادی انسان، زیر نظر می‌گیرد و بود و نبود هر دو را از گوشه‌های پنهان بیرون کشیده و به خود وی نشان می‌دهد. نفس با همه جاه‌طلبی‌ها و میل‌ناکی‌هایش در این افسانه نقش اساسی حرکت را بر عهده دارد و شاعر هر آنچه را که از مشاهدات عالم عرفان و مطالعات حکمت یونان با خود داشته در طبق هنر مرموز ریخته و افسانه‌هایی شگفت‌انگیز ساخته است که عقل در چگونگی آن‌ها حیران می‌ماند» (ثروتیان، ۱۳۷۲: ۳۶).

نظامی گنجوی بهرام لذت‌جو و اهل خوش‌باشی‌های دنیوی را در آخر داستان، خداترس نشان می‌دهد که به جهان آخرت می‌اندیشد. (رک. نوروزی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۸) برخی از تحولات درونی شخصیت‌های داستانی دائمی و ماندگار است البته «این تغییر و تحول ممکن است، خیلی زیاد یا خیلی کم باشد. همچنین ممکن است رو به خوبی یا بدی باشد، اما باید حتماً مهم و بنیادی باشد» (برین، ۱۳۷۸: ۵۴).

شخصیت‌های داستان‌ها در تعامل و تبادل با یکدیگر، از الگوهای حالات نفسانی پیروی می‌کنند. تفسیر و تحلیل رفتارهای متقابل شخصیت‌های داستانی، خواننده را به خصوصیات درونی آن‌ها رهنمون می‌شود و مشخص می‌کند که رفتارهای ظاهری هر کدام از این شخصیت‌ها ریشه در کدام یک از حالات نفسانی والد، کودک و یا بالغ آن‌ها دارد. از این رو تحلیل منظومه‌های داستانی، بر اساس نظریه‌های روان‌شناسی، باعث ایجاد نوعی نگاه کاربردی به این متون می‌شود و این بررسی در مقاله حاضر نشان می‌دهد که منظومه هفت‌پیکر نظامی گنجوی، از منظر نظریه‌های معتبر روان‌شناسی، قابلیت تطبیق و پردازش را دارد.

نگارندگان در این مقاله برآنند تا تحلیلی از شخصیت بهرام گور از نظر حالات نفسانی من (والد، کودک و بالغ)، نوازش‌ها، بازی‌ها و زنجیره روابط، بر اساس مدل رفتاری اریک برن به شیوه توصیف متن و تحلیل محتوا ارائه دهند.

۱-۱. پرسش‌های پژوهش

- نظریه تحلیل رفتار متقابل اریک برن تا چه حدی می‌تواند تحول شخصیت بهرام گور در داستان‌های وزیر خائن و فتنه را نشان دهد؟
- رفتارهای بهرام گور در حکایات وزیر خائن و فتنه، ریشه در کدام یک از خصوصیات روحی و روانی او دارد؟

۲-۱. پیشینه پژوهش

از اولین کسانی که بر شعر نقد نوشتند می‌توان از اندیشمندان یونانی یاد کرد. بعدها تفسیر روان‌شناسی شعرها و متون از کولریچ و فروید ارائه شد. پژوهش‌های از اتو رانک، بودونن، رینه لافورک، یونگ، آدلر و... با رویکرد روان‌شناسی و تحلیل (شعر، داستان، افسانه و فیلم‌نامه) منتشر شد. در ایران نیز حورا یآوری و محمد صنعتی‌زاده به تحلیل آثار ادبی از دیدگاه روان‌شناسی پرداخته‌اند. از این میان می‌توان به کتاب‌های نظریه‌های شخصیت (۱۳۷۴)، از علی‌اکبر سیاسی و طیبیان جان (۱۳۸۹) از بهجت‌السادات حجازی اشاره کرد. در تحلیل و نقد آثار نظامی پژوهش‌های انجام گرفته‌است و بخش اندکی از این تحقیقات مربوط به روان‌شناسی شخصیت است. احمد رضی و سمیه حاجتی (۱۳۹۱)، در مقاله «تحلیل رفتار متقابل شخصیت‌ها در داستان شیر و گاو از کلیله و دمنه» با توجه به سه حالت (کودک، والد و بالغ) زنجیره روابط بین شخصیت‌ها را تحلیل کرده‌اند. حسین زرین‌فام و دیگران (۱۳۹۴)، در «تحلیل رفتار متقابل جنبه بالغ و والد در شخصیت‌های داستانی مثنوی براساس نظریات اریک برن» به روان‌کاوی شخصیت قهرمانان می‌پردازد و با تحلیل جنبه والد و بالغ سرنخ‌ها را در گفتار، رفتار و توصیف مولانا از اشخاص داستان، برجسته می‌سازند. نسرين عمرانی‌نژاد و دیگران (۱۳۹۷)، با «تحلیل رفتار متقابل شخصیت‌های تاریخ بیهقی براساس نظریات اریک برن» شخصیت‌های تاریخ بیهقی را براساس شاخصه‌ها و معیارهای نظریه تحلیل می‌کنند و پیوند استوار رابطه عمیق ادبیات و علم روان‌شناسی را روشن می‌سازند. بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که تا کنون پژوهش مستقلی بر اساس نظریه اریک برن بر روی هفت پیکر نظامی گنجوی و شخصیت بهرام گور انجام نشده‌است. وجه تفاوت این پژوهش در پرداختن به نوازش‌ها و زنجیره روابط متقابل است.

۲. مبانی نظری

اریک برن با انتشار دو مقاله «تصویر ایگو» و «حالت‌های ایگو» - که در سال (۱۹۵۶) منتشر کرد - مفهوم کودک، بالغ و والد را مطرح کرد و برای نمایش آن از روش سه دایره استفاده کرد. او در تحلیل ساختاری خود برای اولین بار، مفاهیمی همچون کودک درون، والد درون و بالغ درون را در روان‌شناسی مطرح کرد. (رک. شفیع‌آبادی و ناصری، ۱۳۸۰: ۱۲۱).

۲-۱. حالات من

۲-۱-۱. حالت نفسانی کودک

به مجموعه‌ای از غرایز، عواطف، احساسات، نگرش‌ها، دیده‌ها و شنیده‌هایی که از والدین خود می‌گیریم، حالت من کودک می‌گویند. در این حالت، رفتارهای ما از روی عقل نیست، کودکانه می‌اندیشیم، حرف می‌زنیم و تصمیم می‌گیریم.

زمانی که آدمی در وضعیت ناراحت‌کننده‌ای قرار می‌گیرد، احساس بیهودگی، ناراحتی و عذاب وجدان می‌کند و در چنگ احساسات اسیر می‌شود. این حالت نمودی از بُعد شخصیتی کودک است. ویژگی بارز این الگوی شخصیتی، عجولانه و غیرمنطقی عمل کردن است. (رک. جونز و استوارت، ۱۳۹۳: ۴۰) از نشانه‌ها و سرنخ‌های رفتاری و کلامی حالت نفسانی کودک، می‌توان به «اشک (حالت گریه)، بغض (لرزیدن لب‌ها، لب ورچیدن)، جیغ، ناله، کج خلقی، چشم گرداندن، چشم پایین انداختن، شانه بالا انداختن، شادی و خنده (غش غش خندیدن)، ناخن جویدن، وول زدن و از سرنخ‌ها و نشانه‌های کلامی می‌توان به گفتن عبارت‌های کاش که، دلم می‌خواد، نمی‌دونم، می‌خوام، به من چه، شاید وقتی بزرگ شدم، بزرگ‌تر، بهتر و بهترین و بیشتر صفات تفضیلی اشاره کرد» (هریس، ۱۳۸۹: ۸۷).

تقسیمات حالت نفسانی کودک عبارت‌اند از: والد درون کودک، بالغ درون کودک، کودک درون کودک. از نظر «رویکرد کنشی بر مبنای توصیف رفتاری، کودک از لحاظ رفتاری به کودک سازگار، کودک طغیان‌گر و کودک طبیعی تقسیم می‌شود» (استوارت و جونز، ۱۳۹۳: ۵۶). کودک طبیعی (شازده کوچولو)، هیجانی، خودانگیخته یا بازیگوش است.

۲-۱-۲. حالت نفسانی والد

حالت نفسانی والد بعد اول شخصیت هر آدم و احساسات، افکار و رفتارهای والدین است که در شخص درون‌فکنی شده‌است. به‌طور کلی حالت نفسانی والد، «آموزه‌هایی از قبیل بایدها و نبایدها، سنت‌ها و ارزش‌ها، طریقه زندگی و نحوه برقراری ارتباط با اطرافیان و مقبول شدن، است» (هریس و تامس، ۱۳۸۸: ۲۶). از نشانه‌ها و سرنخ‌های رفتاری و کلامی حالت نفسانی یا شخصیتی والد، می‌توان به «اخم‌ها، لب‌های درهم‌فشرده، انگشت سبابه اشاره‌کننده، سر تکان دادن، دست‌ها را به هم زدن، پا به زمین کوبیدن، انگشت روی لب‌ها نهادن، دست‌ها را روی سینه گذاشتن، دست‌ها را به هم مالیدن، صدای نج‌نج یا نظیر آن در آوردن، آه کشیدن، اشاره کرد. بیشتر کلمات ارزیاب - چه تنبیه‌کننده و چه حمایت‌کننده - معرف والدند؛ مانند بی‌شعور، بد، مسخره، نفرت‌انگیز، تبیل، طفلک، عزیز، نه پسر، عسل، جرئت نمی‌کنی، نکن، عیب نداره، باز دیگر چه شده؟ بازم؟!» (هریس، ۱۳۸۹: ۸۶).

والد را می‌توان به دو دسته حمایتگر و انتقادگر تقسیم‌بندی کرد. «والد حمایتگر؛ پنددهنده، حمایت‌کننده، مشوق و پرورش‌دهنده و والد انتقادگر؛ مچ‌گیر، ایرادگیر، سرزنش‌گر و تحقیرکننده است. والد می‌تواند در رفتار و گفتار خود مثبت یا منفی باشد» (بهرامی، ۱۴۰۰: ۳۴).

۲-۱-۳. حالت نفسانی بالغ

بالغ واسطه بین حالات والد و کودک و حربه‌ای برای مهار آنها است. بالغ بخشی است که اطلاعات را دریافت و پردازش می‌کند و تصمیم‌های منطقی می‌گیرد (رک. بهرامی، ۱۴۰۰: ۵۰) و می‌توان آن را نیروی نهفته درون هر فرد (عقل، منطوق و مصلحت) یا اندیشه ما درباره زندگی نامید. «کار مداوم بالغ شامل بررسی اطلاعات قدیمی، اعتباردادن یا ندادن و بایگانی کردن آنها برای استفاده در آینده است. اگر این کار به‌خوبی پیش برود و تقریباً هیچ تضادی بین آنچه که به او یاد داده بودند و آنچه واقعیت است وجود نداشته باشد، کامپیوتر، وضعیت خوب و آماده برای کارهای مهم و خلاقانه است» (هریس، ۱۳۸۹: ۴۷).

سرنخ‌های لفظی بالغ عبارت‌اند از: «چرا، چه، کجا، کی، که، چطور، احتمالاً، من فکر می‌کنم، می‌فهمم، به عقیده من و...» (همان: ۸۸). بالغ برخلاف کودک، از آرزو یا ترس سخن نمی‌گوید و حقایق را می‌بیند. موقعیت‌ها را با عقل خویش می‌سنجد و درباره واقعیات حرف می‌زند. بالغ برخلاف والد، احتمال خطا را در نظر می‌گیرد و برای یافته‌های خود حکم قطعی صادر نمی‌کند.

۲-۲. نوازش‌ها

نوازش، از مفاهیم اصلی نظریه اریک برن است و هر نوع حرکتی (ارتباط) که نشان از درک حضور دیگری دارد، نوازش است؛ بنابراین «نوازش را می‌توان واحد اساسی عمل اجتماعی نامید. تبادل نوازش‌ها، رفتار متقابلی را تشکیل می‌دهد که واحد آمیزش اجتماعی است» (برن، ۱۳۸۷: ۵). نوازش‌ها برای داشتن زندگی سالم، ضروری و لازم‌اند؛ تا آنجا که نوازش منفی بر نوازش نشدن ترجیح دارد. گاهی برخی از شخصیت‌ها در برابر نوازش گرفتن، دست به خودویرانگری می‌زنند. طبق نظر اریک برن نوازش‌ها به کلامی، غیر کلامی (مثبت و منفی)، شرطی یا غیرشرطی دسته‌بندی می‌شوند.

۲-۳. بازی‌ها

در نظریه اریک برن، بازی در معنی رایج تفریح نیست. بازی‌ها «تبادل‌هایی نهفته‌ای‌اند» که از حالت‌های من کودک والد نشئت می‌گیرند و به سبب آنکه بازنمایی شگردها و شیوه‌های کودکی برای نوازش گرفتن هستند با واقعیات بزرگ‌سالی تطبیقی ندارند و به همین سبب هیچ‌گاه از حالت من بالغ

برنمی‌خیزند» (جونز و استوارت، ۱۳۹۳: ۱۹۳). باید از بازی‌های روانی دوری کرد و «تا حد امکان سعی در رهاشدن از آن داشت؛ چراکه برخی از آن‌ها باعث بروز موقعیت‌های بیشتری برای ایجاد تغییر در مسیر زندگی می‌شود و در سرنوشت افراد بی‌گناه غیردرگیر نیز دخالت می‌کنند» (عطادخت، ۱۳۹۴: ۴۴). افراد در بازی‌های روانی به دنبال ارتباط گرفتن با دیگران و پرکردن اوقات فراغت هستند و با آگاهی برای رسیدن به هدفی خاص و از پیش تعیین‌شده، بازی را طراحی می‌کنند و تا رسیدن به نتیجه دنبال می‌کنند.

استیون کارپمن (شاگرد اریک برن) برای تجزیه و تحلیل بازی‌های روانی، نمودار ساده‌ای طراحی کرد و سه نقش: قربانی (Victim) منجی (Rescuer) و زجردهنده (Persecutor) را مطرح کرد. اریک برن به احترام او نام آن را مثلث نمایشی کارپمن گذاشت. از نظر آن‌ها «هرگاه فردی به بازی‌های روانی می‌پردازد، وارد یکی از نقش‌های از پیش تعیین شدهٔ خود می‌شود. سپس در طول رابطه به نقش دیگری تغییر وضعیت می‌دهد» (برن، ۱۳۸۷: ۴۱۶).

۲-۴. زنجیرهٔ روابط متقابل

رابطهٔ متقابل می‌تواند یک سؤال و جواب یا یک گفت‌وگوی ساده باشد. رابطهٔ بین دو یا چند نفر، منجر به بروز رفتارهایی می‌شود که تبادل و متقابل بودن رفتار نامیده می‌شود. تبادل و متقابل بودن «واحد اساسی برخورد اجتماعی در نظر گرفته می‌شود و در تعریف آن گفته می‌شود که تبادل عبارت است از ابراز نشانه‌ای انگیزشی از سوی یک فرد و ابراز نشانه‌ای انگیزشی به‌مثابهٔ پاسخ، از سوی فردی دیگر» (استاجی و همکاران، ۱۳۹۶). سؤال و جواب‌های ردوبدل‌شده در رابطه بین افراد می‌تواند سازندهٔ روابط یا مخرب آن باشد. بر همین اساس زنجیرهٔ روابط به ارتباط متقابل موازی یا مکمل ارتباط متقابل متقاطع یا شکسته، ارتباط متقابل زاویه‌دار، ارتباط متقابل غیرمستقیم و ارتباط متقابل پنهان دوسطحی تقسیم می‌شود.

۳. تحلیل و تفسیر شخصیت بهرام گور

بهرام در کودکی به یمن، نزد نعمان فرستاده می‌شود. او در دیار تازیان پرورش می‌یابد. تحت آموزش مریان آداب شاهی و همهٔ علوم زمان را می‌آموزد و یگانه روزگار می‌شود. نظامی گنجوی در آغاز بهرام را خوش گذران، لذت‌جو و علاقه‌مند به شکار گور معرفی می‌کند که در روند داستان دچار تحول و تغییر می‌شود.

کارش الا می و شکار نبود	با دگر کاره‌اش کار نبود
مرده گور بود در نخجیر	مرده را کی بود ز گور گزیر؟

(نظامی، ۱۳۹۲: ۵۱)

بهرام، پس از شنیدن خبر وفات پدرش و بی‌وفایی و خیانت ایرانیان در انتخاب شاه جدید در حالت نفسانی کودک پرخاشگر قرار می‌گیرد.

وانگه آورد عزم آنکه چو شیر   تا کشد بر مخالفان شمشیر

(همان: ۵۸)

وقتی شنید ایرانیان او را در بی‌خبری گذاشته‌اند و خبر مرگ پدرش را از او مخفی کرده‌اند و شخص دیگری را بر تخت سلطنت نشانده‌اند، تصمیم به لشکرکشی و کشتن مخالفان گرفت. پیکار و کینه از سرنخ‌های کودک طغیان‌گر است. او پس از این افکار با خود می‌اندیشد و تحت تأثیر بالغ درون کودک قرار می‌گیرد. «بالغ درون کودک همان پروفوسور کوچک است و نشان‌دهنده حالتی که فرد با احساس بصیرت و شهودی که دارد، می‌خواهد بدون زیر پا گذاشتن قانون به شکلی به هدف خود برسد و تعادلی میان دستور والد و خواست کودک برقرار کند» (برن، ۱۳۹۴: ۱۲۳). پروفوسور کوچک مانند یک بزرگ‌سال منحصربه‌فرد و خاص عمل می‌کند. متفکر، خلاق، خیال‌پرداز و شهودی است.

باز گفتا چرا ددی سازم   اول آن به که بخردی سازم
با همه سگ‌دلی شکار منند...   گوسفندان مرغزار منند

(نظامی، ۱۳۹۲: ۵۸)

پس از این ابیات بهرام گور، خودش را شاهزاده و شاه ایران می‌داند. او در وضعیت والد درون کودک قرار می‌گیرد. این وضعیت از تقسیمات حالت نفسانی کودک است و «دستورات و تهدیدهایی است که در صورت اطاعت نکردن از مقررات وجود می‌یابند و اگر در ذهن فرد به صورت منطقی بررسی نشود، بلکه با خیال‌پردازی‌ها به شکل جادویی ذخیره شود، محتوای این قسمت را تشکیل می‌دهد» (استوارت و جونز، ۱۳۹۳: ۸۵). در این حالت او پادشاهی را میراث خود می‌داند و مردم ایران را بی‌وفا می‌خواند. (رک. نظامی، ۱۳۹۲: ۵۸)، اما خیلی زود او خود را از سیطره والد درون کودک آزاد می‌کند. او به‌عنوان فردی آگاه، واقعیت‌ها را دقیق می‌بیند و واقع‌بینانه به موضوع و کار ایرانیان می‌نگرد. بالغ او فعال می‌شود و با خود وا‌گویی می‌کند:

گرچه ایرانیان خطا کردند   کز دل آزر ما رها کردند
در دل سختشان نخواهیم دید   نرمی آرم که نرمی است کلید

(نظامی، ۱۳۹۲: ۵۸)

ایرانیان در نامه‌ای که به بهرام می‌نویسند، خود را ناچار به انتخاب شاهی غیر از بهرام می‌دانند. آن‌ها در وضعیت والد و تحت تأثیر حالت نفسانی والد درون کودک خود شاه جدید را انتخاب کرده‌اند. بهرام پس از خواندن نامه ایرانیان، اندیشه می‌کند تا پاسخ درستی بدهد.

با چنان گرمی نکرد شتاب بعد از اندیشه باز دارد جواب:

(همان: ۶۱)

او در حالت نفسانی بالغ و از روی عقل و مصلحت سخنانی در شیوه حکومت کردن خود بر زبان می‌راند. او در بُعد بالغ خود با واقعیت‌ها روبه‌رو می‌شود. حساب‌شده و مصلحت‌گرایانه دنبال راه چاره می‌گردد. تصمیم می‌گیرد به ایرانیان نیکی کند و آن‌ها را نیازارد.

هر کجا عقل پیشرو باشد بد بدگو ز بد شنو باشد
بعد از این روی در بهی آرم دل ز هر غفلتی تهی دارم

(همان: ۶۱ و ۶۲)

نظامی گنجوی در داستان فتنه، بهرام گور را مشتاق شکار و شادمان «شور می‌کرد و گور می‌انداخت» (همان: ۷۰) درحالی که اسبش را می‌رقصاند، «اشقرش رقص برگرفته به زیر» (همان: ۷۰) نشان می‌دهد. فریاد از سر شادی یا فریاد بعد از زدن شکار و رقصانیدن اسب هنگام سواری، سروصدا کردن، وول خوردن، از سرخ‌ها و نشانه‌های حالت نفسانی کودک طبیعی و کودک انطباق یافته است.

نظامی، فتنه را به گونه‌ای معرفی می‌کند که انگار وظیفه او شاد کردن بهرام است و بس. به عبارتی کار او فقط قراردادادن بهرام گور، در حالت کودک طبیعی «رها، پرانرژی، سرحال و شاد» (بهرامی، ۱۴۰۰: ۵۳) است. همان وظیفه‌ای که بانوان هفت‌گنبد دارند. در ادامه حکایت، بهرام هر کاری را که کنیز می‌گوید، انجام می‌دهد. شخص در این حالت مطیع است و درخواست‌های والد را سازگارانه عملی می‌کند. او در حالت نفسانی کودک سازگار قرار می‌گیرد.

توجه و علاقه زیاد بهرام به فتنه از نظر حالات نفسانی شاه را نسبت به او در حالت نفسانی والد حامی قرار می‌دهد. کسی که در حالت والد قرار بگیرد، مسائل را مانند پدر، مادر، اطرافیان یا جانشین‌ها می‌بیند و همچون آن‌ها رفتار می‌کند. این حالت «کودک درون والد است که احساسات، افکار و رفتارهای کودک درون والدین در او درون‌فکنی شده و شخص مانند آن عمل می‌کند» (جونز و استوارت، ۱۳۹۳: ۷۷-۷۸). او آنچه را که دیده یا شنیده است، در ذهن به‌عنوان یک حقیقت محض ثبت و ضبط می‌کند و هرگاه به راه‌کاری نیاز دارد به آن‌ها رجوع می‌کند.

در حکایات هفت گنبد، بهرام هیچ نقشی ندارد و فقط شنونده است. او هر روز مهمان یک گنبد است و در حالت نفسانی کودک طبیعی از بانوی آن گنبد می‌خواهد تا برایش حکایتی بگوید. در روز شنبه مهمان فورک، بانوی هندی ساکن گنبد مشکین است. (نظامی، ۱۳۹۲: ۸۸) روز یکشنبه مهمان همای، بانوی رومی ساکن گنبد زرد است. (همان: ۱۰۵) روز دوشنبه «دل به شادی و خرمی سپرد» (همان: ۱۱۲) و مهمان نازپری، بانوی خوارزمشاهی ساکن گنبد سبز است. روز سه‌شنبه مهمان نسرين نوش، بانوی سقلاپی ساکن گنبد سرخ است و روز چهارشنبه (در راستای همان وظیفه شادی آفریدن بانوان برای بهرام شاه) از آزیون بانوی مغربی ساکن گنبد فیروزه رنگ می‌خواهد تا «آرد آیین بانوانه به جای» (همان: ۱۳۱). در روز پنجشنبه وظیفه شادی آفرینی بر عهده یغماناز بانوی چینی ساکن گنبد صندلی است. «خواست کز خاطرش فشاند گرد» (همان: ۱۴۵) و در روز جمعه از دُرستی بانوی ایرانی ساکن گنبد سپید می‌خواهد تا «آرد آواز ارغنونش پیش» (همان: ۱۵۷).

در بحث نوازش‌ها، بهرام بعد از به‌دست آوردن تاج شاهی، مورد توجه قرار می‌گیرد و در میان طبقات مختلف مردم احترام فوق‌العاده‌ای کسب می‌کند.

موبدانش شه جهان خواندند
خسروانش خدایگان خواندند
هم چنین هر که آشکار و نهفت
آفرینی به قدر خود می‌گفت
(همان: ۶۶)

احترام گذاشتن به دیگران و شاهان می‌تواند کلامی و غیرکلامی باشد. این احترام می‌تواند «منشأ خارجی [داشته باشد]، می‌تواند بر پایه اشتها، تحسین، موقعیت یا موفقیت اجتماعی باشد؛ یعنی همه ویژگی‌هایی که به طرز تفکر و واکنش دیگران در قبال ما مربوط می‌شود» (شولتس، ۱۳۶۹: ۱۱۸-۱۱۹). در حکایت ملاقات بهرام گور با شبان، مرد شبان به استقبال بهرام گور می‌رود. (نظامی، ۱۳۹۲: ۱۷۱) بلندشدن و رفتن و حرکات بدن و سر و دست، برای خوش آمد گفتن (نوازش‌های گرم غیرکلامی مثبت) و پرس‌وجو از احوال میهمان (همان: ۱۷۱) نوازش‌های کلامی مثبت محسوب می‌شوند.

نوازش‌های کلامی می‌تواند یک سلام ساده باشد و نوازش‌های غیرکلامی با حرکت اعضا بدن و صورت بدون گفتار، توسط فرد مقابل دریافت و درک می‌شود. مرد شبان با احترام گذاشتن و سؤال کردن، با نوازش‌های کلامی و غیرکلامی گرم برخورد می‌کند. بهرام آبی می‌نوشد و با نوازش شرطی با شبان صحبت می‌کند. شرطی می‌گذارد که اگر بر آورده شود بر خوان و سفره شبان می‌نشیند. والد بهرام می‌خواهد بر سفره مرد شبان بنشیند، اما بالغ او می‌خواهد علت بر دار کردن سگ گله را بداند (همان: ۱۷۲)

پس شرط می‌گذارد. نوازش‌های شرطی (Conditional Stroke)، به کاری‌های مربوط می‌شود که انجام می‌دهیم. ممکن است ما کاری بکنیم، اما واقعاً آن‌گونه نباشیم. «توجهی که مشروط به انجام کاری به شخص داده شود، نوازش شرطی تلقی می‌شود» (بهرامی، ۱۴۰۰: ۱۰۶) در نوازش شرطی ممکن است ما کاری بکنیم، اما واقعاً آن‌گونه نباشیم. نوازش‌های شرطی، همواره بین دو حالت نفسانی والد و بالغ برقرار می‌شود. وقتی دو نفر مدتی است، مبادلات رفتاری تکمیلی دارند، قرارهای خاص (رسمی) بین آن‌ها منعقد می‌شود. قرارداد، ارتباطی است که بین والد، بالغ یا کودک طرفین بسته می‌شود و عامل تعیین‌کننده آن، مبادلات رفتاری طرفین، در اولین ملاقاتشان است. این قرارداد، طرز برخورد طرفین با یکدیگر را تعیین می‌کند. معمولاً نقش طرفین در این نوع قراردادها، گاه انعطاف‌ناپذیر و گاه انعطاف‌پذیر است. گاهی، یک والد سخت‌گیر است و دائم می‌گوید: «همین حالا انجام بده» و گاهی به والد خیرخواه و نوازشگر تبدیل می‌شود و دائم می‌گوید: «بیا سر خود را روی شانه‌ام بگذار و حرف بزن» (رک، جونز و استوارت، ۱۳۹۳: ۱۵۵).

در پایان داستان بهرام گور و فتنه، بهرام گور او را «در کنارش گرفت و عذر انگیخت» (نظامی، ۱۳۹۲: ۷۶). بهرام به والد خیرخواه و نوازشگر تغییر وضعیت می‌دهد. او در یک حالت طبیعی که خود واقعی اوست. کنیز را در آغوش می‌گیرد که این حرکت او مصداق نوازش (غیرشرطی، غیرکلامی مثبت) است. نوازش‌های غیرشرطی (Unconditional Stroke) به آنچه که واقعاً هستید مربوط است. خنده، گریه، شادی، واقعی است. تصنعی و ساختگی نیست. در واقع نوازش غیرشرطی «توجه به آنچه که در حقیقت در یک فرد وجود دارد؛ مانند چشم‌های تو خیلی زیبا هستند» (بهرامی، ۱۴۰۰: ۱۰۶). در رفتار فتنه، نوازش شرطی دیده می‌شود. او در مقابل شاه سجده می‌کند. «سجده بردش نگار سیم‌اندام» (نظامی، ۱۳۹۲: ۷۶) این عمل او یک قرارداد از پیش تعیین شده (نوازش شرطی غیرکلامی) است و با دعاگفتن و ستایش کردن شاه «با دعایی به شرط خویش تمام» (همان: ۷۶)، (نوازش شرطی کلامی)، دل شاه را به دست می‌آورد.

این نوازش‌ها می‌توانند مثبت (کرک‌های گرم: Warm Fuzzies) و منفی (خارهای سرد: Cold Pricklies) باشند. نوازش‌های مثبت در طرف مقابل احساس خوشایندی ایجاد می‌کنند و روحیه‌بخش هستند. مثل «گوش دادن، لبخند، گرفتن دست‌ها، در آغوش گرفتن، تکان دادن سر و تأیید با چشم و گفتن دوستت دارم» (رک، جونز و استوارت، ۱۳۸۸: ۱۵۳). در مقابل نوازش‌های منفی به طرف مقابل احساس ناخوشایند ناراحتی، غم و اندوه می‌دهند. نوازش‌های منفی نوعی سرزنش و تحقیر را به همراه دارند. مثل

«زخم زبان زدن، تحقیر و توهین، سیلی زدن، خشم و اخم کردن یا گفتن جمله از تو متنفرم» (فیروزبخت، ۱۳۸۴: ۴۱-۴۲).

در بازخواست بهرام از وزیرش (راست روشن)، نوازش‌های سرد منفی (کلامی و غیرکلامی) دیده می‌شود. شه در او دید خشمناک و درشت بانگ برزد چنانکه او را کشت (نظامی، ۱۳۹۲: ۱۷۴)

بانگ و فریاد زدن و سرزنش کردن، نوازش سرد کلامی منفی و نگاه غضب‌آلود انداختن (خشم و اخم در چهره) نوازش سرد غیرکلامی منفی است. بدترین حالت نوازش‌های سرد غیرکلامی، کتک خوردن و زندانی شدن وزیر خائن است. (همان: ۱۷۴)

در حکایت هفت مظلوم، نوازش‌های سرد وزیر از توهین و تحقیر و مصادره اموال گرفته تا زجر و شکنجه و زندان، در ابیات این بخش دیده می‌شود. بهرام با محبت حرف مظلومان را می‌شنود و اموالشان را بازمی‌گرداند. (نوازش گرم، غیرکلامی، مثبت) هر هفت مظلوم با شاه با احترام سخن می‌گویند و دعاگوی (نوازش گرم، نوازش کلامی، مثبت) اویند. بهرام، مظلوم هفتم را در آغوش می‌گیرد. (نوازش غیرکلامی، مثبت). (همان: ۱۸۰)

نوازش‌های گرم از جانب شاه با بخشش زر و سرزمین و گوهر و ملک همراه است. نوازش‌های مردم و بزرگان و درباریان با تعریف از شاه است و بیشتر نوازش‌ها کلامی است. راست روشن با جمع کردن ثروت و گرفتن مالیات و پول به وزارت رسیدن در دستگاه بهرام به دنبال «ارضا عطش به ساخت» طبق نظر اریک برن بود. او به دنبال موقعیت اجتماعی بود با هدف به دست آوردن قدرت، نوازش‌ها را سازمان‌دهی کرد. «عطش به ساخت نیازی است برای ایجاد موقعیت اجتماعی که در آن فرد بتواند با دیگران تعامل داشته باشد» (استیز، ۱۳۹۵: ۶۰).

در مبحث بازی در حکایت کنیز و بهرام، فتنه خودش را شکست‌خورده می‌پندارد؛ پس در نقش قربانی ظاهر می‌شود. هرگاه شخصیتی از لحاظ روانی خودش را شکست‌خورده پندارد، چون احساس شکست و سرخوردگی دارد و نمی‌تواند شکست را بپذیرد یا با مسأله کنار بیاید، برای پوشاندن ضعف خود به دنبال منجی می‌گردد یا با آزار دادن دیگری در نقش ستمگر بازی خود را اجرا می‌کند. سرهنگ در نقش منجی قرار می‌گیرد. منجی نقشی است که دیگران را پایین‌تر از خود می‌بیند و می‌خواهد به آن‌ها کمک کند. موضع بهرام در قبال کنیز زجردهنده است. کسی که دیگران را تحقیر یا سرزنش می‌کند. زجردهنده می‌تواند منجی‌ای باشد که قربانی به حرف او گوش نمی‌دهد و برای اینکه نمی‌خواهد

کنترل بازی را از دست بدهد در نقش ستمگر ظاهر می‌شود یا می‌تواند در بازی روانی، قربانی‌ای باشد که برای به‌دست‌گرفتن کنترل بازی از نقش خود خارج می‌شود. «نقش‌های بازی قابل تبادل هستند» (همان: ۱۸۲). به این معنی که اگر فردی که در دور اول نقش قربانی را بازی کرده‌است در دوره‌های بعدی نقش‌های ستمگر و منجی را بازی می‌کند.

در ابتدای داستان بهرام گور در نقش قربانی ظاهر می‌شود که توسط کنیز مورد ظلم قرار گرفته‌است، اما بعد، کنیز شاه را نوازش نمی‌کند، پس ستمگر است. وقتی به مرگ محکوم می‌شود، قربانی است و بهرام گور ستمگر. «در بازی‌ها همیشه لحظه‌ای وجود دارد که در آن شکفت زده یا گيجی پیش می‌آید و بازیگر این حس را دارد که چیز غیرمنتظره‌ای اتفاق افتاده است؛ یعنی افراد به‌نوعی تغییر نقش می‌دهند» (جونز و استوارت، ۱۳۹۳: ۴۶۸). بازی کنیز و بهرام، بازی سرسام است. در بازی سرسام، مبادلات رفتاری تکراری با هدف ردوبدل کردن نوازش شروع می‌شوند و در پایان به نوازش‌های منفی ختم می‌شوند.

در حکایت وزیر خائن، راست روشن (وزیر)، ظالم و آزارگر است. در اینجا بهرام قربانی است و شبان منجی او می‌شود. راهنمایی شبان منجر به نجات کشور می‌گردد. شاه قصه شبان را می‌شنود و آگاه می‌شود. «شاه با شنیدن آن قصه‌ها به‌نوعی بر بسیاری از حقایق خانوادگی، سیاسی، اجتماعی و حتی فلسفی و اعتقادی و تجربی اشراف پیدا می‌کند و... می‌تواند به‌راحتی بحران‌های شدید اجتماعی و سیاسی کشور را با درایت و تدبیر حل و فصل کند» (شیری، ۱۳۹۹: ۳۲). در ادامه زندانیان در نقش مظلوم و وزیر خائن در نقش ظالم و آزارگر ایفای نقش می‌کنند و بهرام گور در نقش منجی همه را نجات می‌دهد.

در بازی دیگری، راست روشن (وزیر) قدرت یافته، اما همیشه می‌ترسد. به‌دلیل همین ترس «بازی قدرت و عطش به موقعیت را» آغاز می‌کند و نایب شاه را فریب می‌دهد و او را همراه خودش می‌کند.

نایب شاه را به زر و به زیب داد برکیمیای فتنه فریب

(نظامی، ۱۳۹۲: ۱۶۹)

در شکایت هفت مظلوم، از وزیر (راست روشن)، همه مظلومان در نقش قربانی حضور دارند و شاه در نقش منجی ظاهر می‌شود و راست روشن، وزیر او در نقش آزارگر و ستمگر است. بهرام، وزیر خائن خود را دستگیر و پس از ضبط اموال او را بر دار می‌کند. (همان: ۱۸۱) بهرام با این کارها، قدرت خود را نشان می‌دهد و هدفش نمایشی کردن و نشان دادن مسأله بُرد است و همچنین در بازی قدرت (برداشتن تاج از میان دو شیر)، هدف او همانا نشان دادن قدرت و برتری خود است.

در گفت‌وگوی بین بهرام و راست روشن و همچنین گفت‌وگوی بین او و خاقان چین، بیشتر در فکر

تحقیر رقیب خود است و بحث در سطح روانی کودک-والد اجرا می‌شود. (بازی حالا-گیریت آوردم) «بازی‌های او از نظر پویاشناسی روانی دارای ریشه عدم اطمینان و هدفش کسب اعتمادبه‌نفس است و از لحاظ تبادل، توأم با تجسس فضولانه و کنجکاوانه که برای ارضای هوس‌های کودک ولی با نقاب والد و شاید هم بالغ صورت می‌گیرد» (برن، ۱۳۸۷: ۱۳۴). در بازی (حالا-گیریت آوردم) آزارگر در رفتار دیگران دنبال نقص و عیب می‌گردد تا از این طریق برنده شود. این بازی وقتی شروع می‌شود که بهرام می‌خواهد راست روشن را تخریب کند. بگوید یا گیر بیندازد.

گفت کای ملک من خراب از تو	ملک را رفته رنگ و آب از تو
ساز و برگ از سپاه کردی باز	تا سپه را نه برگ ماند و نه ساز
خانه بندگان من بردی	پای در خون هر کس افشردی
زین سخن صد هزار چنبر ساخت	همه در گردن وزیر انداخت

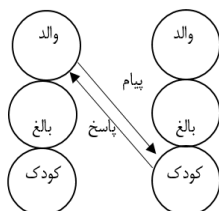
(نظامی، ۱۳۹۲: ۱۷۴)

در مبحث زنجیره روابط متقابل در حکایات هفت گنبد، حالت نفسانی بهرام کودک طبیعی است که

خواهان نشاط، بازی و خنده است. (نظامی، ۱۳۹۲: ۸۸ و ۱۰۵ و ۱۱۲)

و ۱۲۱ و ۱۳۰ و ۱۴۵ و ۱۵۶) بهرام با حالت نفسانی کودک، پیام می‌فرستد و بانوان با حالت نفسانی والد به بهرام، پاسخ می‌دهند.

این تبادل از جنس ارتباط متقابل موازی یا مکمل (Complementary or Parallel Transaction)، والد به

کودک و کودک به والد است. «این ارتباط زمانی اتفاق می‌افتد که پیام حاوی با قطعیت قضاوت یا حمایت است و پاسخ نشان‌دهنده پذیرش آن باشد» (بهرامی، ۱۴۰۰: ۸۰). از نظر اریک برن، یک رابطه متقابل تا زمانی که در حالت موازی یا مکمل قرار داشته باشد پایدار خواهد ماند.

رابطه متقابل موازی یا مکمل، رابطه‌ای است که «بردارهای رابطه متقابل با یکدیگر موازی باشند و آن حالت نفسانی که مورد خطاب قرار می‌گیرد، همان باشد که پاسخ می‌گوید» (جونز و استوارت، ۱۳۹۳: ۱۳۱). در گفت‌وگوی میان بهرام و هفت مظلوم در حکایت وزیر خائن، (نظامی، ۱۳۹۲: ۱۸۰ - ۱۸۲) روابط از نوع رابطه موازی و مکمل است و می‌تواند تا بی‌نهایت ادامه داشته باشد.

نوع دیگری از ارتباط در گفت‌وگوی میان ایرانیان و بهرام بر سر حکومت، دیده می‌شود. این ارتباط پیچیده‌ترین نوع ارتباط است و تفاوتی اساس با رابطه متقابل موازی و متقاطع دارد. در دیگر ارتباطات

فقط یک حالت شخصیتی (والد، بالغ، کودک) در ارسال پیام دخالت دارد، اما در ارتباط متقابل پنهان دوسطحی (Ulterior Transaction) بیشتر از دو حالت شخصیتی در ارسال پیام دخالت دارند. منظور از دوسطحی بودن پیام، سطح اجتماعی (Overt or Social Level) و سطح روان‌شناختی (Covert or Psychological Level) است. «وقتی یک پیام و پاسخ به‌طور آشکار ارسال می‌شود ولی در زیر آن یک پیام و پاسخ پنهان هدفدار قرار دارد، ارتباط متقابل پنهان دوسطحی برقرار می‌شود. در ارتباط متقابل پنهان به پیام و پاسخی که بین دو حالت شخصیتی به‌صورت آشکار برقرار می‌شود پیام و پاسخ در سطح اجتماعی گفته می‌شود همچنین پیام و پاسخی که پنهانی تبادل شده، پیام و پاسخ در سطح روان‌شناختی است. در این نوع را ارتباط متقابل آن چیزی که تعیین‌کنندهٔ ارتباط است، پیام و پاسخ در سطح روان‌شناختی خواهد بود که منظور اصلی ارتباط را تعیین می‌کند» (بهرامی، ۱۴۰۰: ۹۱).

شاه منتخب ایرانیان به بهرام گور می‌گوید:

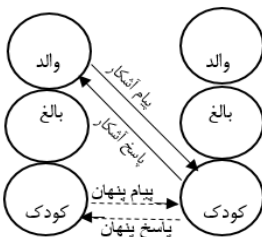
داری از این دین و دولت آگاهی	این نگویم که دور از شاهی
ملک میراث پادشاهی توست	وارث مملکت تویی به درست
سایهٔ تاج دور شد ز سرت	لیک از خامکاری پدرت

(نظامی، ۱۳۹۲: ۶۱)

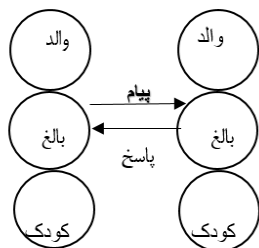
از نظر روابط متقابل، پیام پنهانی در آن هست که در ظاهر کلام مثبت است، اما پشت آن توهین و تحقیر است. می‌خواهد بگوید پدرت نالایق بود و تو هم نالایقی در کلام مثبت حرف منفی می‌زند. در این گفت‌وگو ارتباط متقابل پنهان دوسطحی برقرار است. برای مثال «یک محرک بالغ به بالغ در واقع برای درگیر کردن یک حالت من دیگر والد یا کودک مورد استفاده قرار می‌گیرد. بالغ به بالغ نشان‌دهندهٔ سطح اجتماعی آشکار تبادل است، در حالی که منظور اصلی رابطه

در سطح روانی یا ناآشکار آن پنهان است» (برن، ۱۳۸۹: ۲۵).

در این ارتباط پیام از کودک به والد فرستاده می‌شود و پاسخ از کودک سرکوب‌شده به کودک طبیعی. در این بخش از حکایت رابطه همان پیام‌های نهانی و غیرکلامی است که حالات نفسانی مخاطب واقع شده در سطح روان‌شناختی متفاوت از حالات نفسانی مخاطب در سطح اجتماعی است.

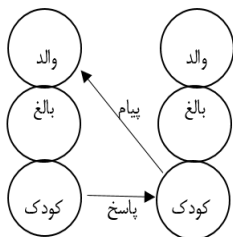

یک پیام و پاسخ به طور آشکار (سطح اجتماعی) ارسال شده است، ولی در زیر آن یک پیام و پاسخ پنهان هدف دار (سطح روان شناختی) قرار دارد. پس ارتباط متقابل پنهان دوسطحی برقرار می شود. مسأله تعیین کننده در این نوع ارتباط، پیام و پاسخ در سطح روان شناختی است و پیام پنهان، عدم اعتماد بین طرفین است.

در گفت و گوی پایانی میان کنیز و بهرام در باغ سرهنگ، یک رابطه متقابل مکمل است. در این تبادل جنبه های بالغ هر دو فرد با یکدیگر تبادل می کنند. در این تبادل پاسخ ها قابل پیش بینی اند. چون از سمت دو نفر بالغ ارسال می شود. «برن مبادله مکمل را به عنوان مبادله ای مناسب که انتظار می رود و با روند طبیعی روابط انسانی سالم مطابقت دارد، توصیف می کند» (موریل و جگوارد، ۱۳۸۴: ۵۳).

در گفت و گوی بین بهرام و کنیز - که منجر به دستور کشتن کنیز می شود - و همچنین در گفت و گوی بین بهرام و وزیر خائن روابط از نوع رابطه متقابل متقاطع یا شکسته (Crossed Transaction) است در این ارتباط «بردارهای رابطه متقابل با یکدیگر موازی [نیستند] یا اینکه از حالت نفسانی مورد خطاب پاسخ داده نشود» (جونز و استوارت، ۱۳۹۳: ۱۳۶ -

۱۳۷). ارتباط متقاطع، ارتباطی شکننده است «که قابلیت ادامه یافتن ندارد و زمانی به وجود می آید که پیام دهنده، پیامی را برای حالت نفسانی کودک طرف مقابل می فرستد و انتظار دارد با کودک پاسخ بگیرد، اما طرف مقابل با حالت نفسانی والد یا بالغ پاسخ می دهد که یک پاسخ غیرمنتظره است. این اختلال در ارتباط احساس بدی به وجود می آورد» (برن، ۱۳۸۹: ۱۰۱).

رابطه ای که در آن یکی از طرفین رابطه ناراحت و آزرده خاطر می شود یا بعد از چند جمله با سکوت یکی از آن ها یا هر دو طرف بحث ادامه پیدا نمی کند. ناتوانی در برقراری ارتباط یا ادامه دادن آن ریشه در دوران کودکی دارد و نشانه رشد نکردن جنبه شخصیتی فرد است.

ارتباط متقابل زاویه دار نیز از انواع ارتباط متقابل متقاطع است و اگر اتفاق بیفتد احتمال خروج از رابطه وجود دارد. اختلافی که میان این ارتباط با متقاطع شکسته وجود دارد در واکنش ها (پاسخ) است که می تواند به صورت کنایه آمیز (دوپهلو) یا به صورت دوستانه باشد.

۴. نتیجه‌گیری

بررسی شخصیت بهرام گور در هفت‌پیکر نظامی گنجوی بر اساس مدل تحلیل رفتار متقابل اریک برن نشان می‌دهد که آثار کهن فارسی از جمله داستان‌های هفت‌پیکر نظامی گنجوی برای پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، به‌خصوص نظریه‌های روان‌شناسی مناسب‌اند. در بررسی شخصیت بهرام گور، بر اساس این مدل تحلیلی می‌توان گفت که نظامی گنجوی او را همچون همه انسان‌ها می‌داند که ممکن است تصمیمات غلطی نیز بگیرد، اما وقتی به اشتباه خود پی می‌برد، عذرخواهی می‌کند. در ابتدای حکایت فتنه، بهرام گور در حالت نفسانی کودک طبیعی و انطباق‌یافته و در پایان داستان در وضعیت بالغ قرار می‌گیرد. ماهیت کلی شخصیت بهرام در منظومه هفت‌پیکر در وضعیت کودک است با غلبه بالغ. شخصیت بهرام گور با توجه به حوادثی که در مسیر زندگی برایش پیش می‌آید و تجربیاتی که به دست می‌آورد، آرام آرام و به تدریج رشد می‌کند و به کمال می‌رسد. او در بُعد بالغ خود با واقعیت‌ها روبه‌رو می‌شود. حساب‌شده و مصلحت‌گرایانه دنبال راه چاره می‌گردد. بهرام گور در بازی‌های روانی با توجه به ساختار حکایات، در هر سه نقش قربانی، منجی و ستمگر ایفای نقش می‌کند، اما غلبه با نقش منجی است. نظامی گنجوی در ابیات هفت‌پیکر نشان داده است که بهرام گور، به دنبال موقعیت اجتماعی است. از این رو با هدف به‌دست آوردن قدرت، نوازش‌ها را سازمان‌دهی می‌کند. بیشتر نوازش‌ها از جنس نوازش‌های کلامی گرم هستند. اگرچه سردترین و منفی‌ترین نوازش‌های کلامی و غیرکلامی در داستان خیانت وزیر دیده می‌شود. در زنجیره روابط متقابل، گفت‌وگوهای میان بهرام و ایرانیان و نامه‌نگاری آن‌ها از جنس روابط مکمل و موازی است و روابط متقابل در ابتدای داستان فتنه و بهرام و رابطه بهرام و خاقان چین، از نوع متقاطع است. ارتباط بهرام، بعد از دیدن کنیز در خانه سرهنگ و ارتباط و گفت‌وگوی بهرام با هفت مظلوم از نوع مکمل و موازی است و ارتباط متقابل زاویه‌دار دیده نشد. در کل اثر غلبه با روابط موازی و مکمل است. بهرام گور در این اثر، مرحله به مرحله به تکامل و شکوفایی نزدیک‌تر می‌شود تا جایی که قابلیت‌های درونی و وجودی خود را می‌شناسد و این شناخت منجر به بقای او در اذهان می‌شود.

منابع

استاجی، ابراهیم؛ علی صادقی‌منش و هستی قادری‌سهی (۱۳۹۶)، تحلیل مناسک حافظ نظام اتوکراتیک در سیاست‌نامه نظام‌الملک طوسی با تمرکز بر آرای روان‌شناختی اریک برن، فصلنامه علمی-ترویجی مطالعات فرهنگی-اجتماعی خراسان، سال ۱۱، شماره ۴، تابستان.

استوارت، یان و ون جونز (۱۳۹۳)، تحلیل رفتار متقابل: روش‌های نوین در روان‌شناسی، ترجمه بهمن دادگستر، تهران: دایره.

استینز، کلود (۱۳۹۵)، پیش‌نویس‌های زندگی در تحلیل رفتار متقابل، ترجمه علی بابایی‌زاده و آزاده سجادی‌نسب، تهران: آویسا.

برن، اریک (۱۳۸۷)، بازی‌ها، ترجمه اسماعیل فصیح، تهران: ذهن آویز.

برن، اریک (۱۳۸۹)، تحلیل روابط متقابل، ترجمه اسماعیل فصیح، تهران: نو.

برن، اریک (۱۳۹۴)، بعد از سلام چه می‌گویید؟ ترجمه مهدی قراچه‌داغی، تهران: پیکان.

بهرامی، منصور (۱۴۰۰)، مفاهیم تحلیل رفتار متقابل، تهران: نسل نو اندیش.

ثروتیان، بهروز (۱۳۷۲)، گزیده مخزن‌الاسرار، تهران: توس.

پرین، لارنس (۱۳۷۸)، تأملی دیگر در باب داستان، ترجمه محسن سلیمانی، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.

سیاسی، علی‌اکبر (۱۳۷۴)، نظریه‌های شخصیت، تهران: دانژه.

شفیع‌آبادی، عبدالله و غلامرضا ناصری (۱۳۸۰)، نظریه‌های مشاوره و روان‌درمانی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

شولتس، دوان (۱۳۶۹)، روان‌شناسی کمال، ترجمه گیتی خوشدل، تهران: نو.

شیری، قهرمان (۱۳۹۹)، «تحلیل ساختار روایت در هفت گنبد نظامی»، فصلنامه کارنامه متون ادبی دوره عراقی،

سال اول، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۹ هـ ش، ۴۶ - ۳۱.

عطادخت، اکبر و همکاران (۱۳۹۴)، «اثربخشی آموزش گروهی تحلیل رفتار متقابل در افزایش انعطاف‌پذیری

شناختی و ارتقای عملکرد خانواده در زنان دارای اختلافات زناشویی»، فصلنامه شخصیت و تفاوت‌های

فردی، دوره ۴، شماره ۸، ۴۴-۲۵.

فیروزبخت، مهرداد (۱۳۸۴)، اریک برن بنیان‌گذار تحلیل رفتار متقابل، تهران: دانژه.

موریل، جیمز و دروتی جنگوارد (۱۳۸۴)، برای موفقیت و خوشبختی آفریده شده‌ایم، ترجمه حسن قاسم‌زاده،

تهران: شابک.

میرصادقی، جمال (۱۳۷۶)، عناصر داستان، تهران: علمی.

نظامی گنجوی (۱۳۹۲)، هفت‌پیکر، به تصحیح برات زنجانی، تهران: دانشگاه تهران.

نوروزی، زینب و همکاران (۱۳۹۱)، «بررسی شخصیت بهرام در هفت‌پیکر با توجه به نظریه مزلو» متن‌شناسی

ادب فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دوره جدید، سال چهارم، شماره ۴، ۳۲ -

۱۷.

هریس، تامس (۱۳۸۹)، وضعیت آخر، ترجمه اسماعیل فصیح، تهران: نو.

هریس، امی.ب. و هریس تامس آ (۱۳۸۸)، ماندن در وضعیت آخر، ترجمه اسماعیل فصیح، تهران: فرهنگ

References

- Atadakht, Akbar and colleagues. (2014), Effectiveness of group training on mutual behavior analysis in increasing cognitive flexibility and improving family functioning in women with marital disputes, *Personality and Individual Differences Quarterly*, Volume 4, Number 8. pp. 25-44. (In Persian).
- Bahrami, M. (2021). *Concepts of Behavior Analysis*. Tehran: New thinking press. (In Persian).
- Burn, E. (2009). *Games*. Translated by Ismail Fasih. Tehran: ZehnAveez. (In Persian)
- Burn, E. (2010). *Interrelationship analysis*. Translated by Esmail Fasih, Tehran: Nashre Noo. (In Persian).
- Burn, E. (2016). *What do you say after greeting?* Translated by Mehdi Karachedaghi, Tehran: Pikan. (In Persian).
- Firouz Bakht, M. (2005). *Eric Berne*. Founder of Mutual Behavior Analysis. Tehran, Danjeh. (In Persian).
- Harris, T. (2011). *The last situation*, translated by Esmail Fasih, Tehran: Nashre No. (In Persian).
- Harris, T. & Harris, Amy. B. (2009). *Staying in the last state*, translated by Ismail Fasih, Tehran: Farhange Nashre Noo.
- Muriel, James, Jangward, Drotty. (2004), *we were created for success and happiness*, translated by Hasan Ghasemzadeh, Tehran: Shabak Publishing. (In Persian).
- Mirsadeghi, Jamal. (1997), *Story Elements*, Tehran: Scientific Publications. (In Persian).
- Nezami-ye- Ganjavi, (2014). *Haft pykar*, Edited by Barat-Zanjani. Tehran: Daneshgahe Tehran. (In Persian).
- Nowrozi, Zainab et al. (2017), Examination of Bahram's character in Haft Pekar according to Maslow's theory, *Textology of Persian literature*, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, new period, fourth year, number 4, 17-32. (In Persian).
- Sarvatiyan, Behrouz. (1993). *Gozideh-ye- Makhzanalasarar*, Tehran: Tos. (In Persian).
- Shafiabadi, A. & Naseri. Gh. (2002). *Theories of Counseling and Psychotherapy*, Tehran: Markaze Nashre Daneshgahi. (In Persian).
- Shiri, Ghahraman. (2019), Analysis of the Narrative Structure in Haft Gonbad Nizami, *Quarterly Journal of Literary Texts of the Iraqi Period*, Year 1, Number 2, Summer 2019. Sh., pp. 31-46. (In Persian).
- Schultz, Duane. (1990), *the psychology of perfection*. Translated by Gitti Khoshdel, Tehran: New Publishing. (In Persian).
- Siasi, Ali.A. (1996). *Theories of Personality*, Tehran: Daneshgahe. (In Persian).
- Steiner, C. (2017). *Drafts of life in Interrelationship analysis*. Translated by Ali Babaizad and Azadeh Sajjadi Nesab, Tehran: Avisa. (In Persian).
- Staji, I., Sadeghi Menesh, A., Qadri, S, H, (2016), Analysis of rituals of the autocratic system's protector in the policy of Nizam al-Mulk Tusi with a focus on Eric Burn's psychological opinions, *Khorasan Cultural and Social Studies Quarterly*, year 11, number 4; Summer. (In Persian).
- Stewart, J., & Jones, V. (2010). *Interaction analysis*, new methods in psychology. Translated

by Bahman dadgostar. 13th Edition. Tehran: Dayereh press. (In Persian).
Perrin, Lawrence. (1999), *another reflection on the story*, translated by Mohsen Soleimani.
Tehran: Islamic Propaganda Organization. (In Persian).